

Na základě usnesení zasedání viceprezidentů akademií věd socialistických zemí a návrhů ředitelů ústavů a koordinátorů pracovních skupin účastníci zasedání zformovali následující strukturu problémové komise na léta 1986–1990:

1. pracovní skupina *Dynamika sociální struktury socialistické společnosti* (koordinátoři MLR, NDR):
podskupiny:
 - 1.1 *Zemědělci a sociální otázky vesnice v socialistické společnosti* (koordinátor NDR)
 - 1.2 *Vzdělání a sociální mobilita v socialistické společnosti* (koordinátor MLR)
2. pracovní skupina *Plánování a prognózování sociálních procesů* (koordinátor ČSSR)
3. pracovní skupina *Sociální faktory zvyšování efektivnosti práce* (koordinátor BLR)
4. pracovní skupina *Zkoumání veřejného mínění* (koordinátor SSSR)
5. pracovní skupina *Formování socialistického životního způsobu* (koordinátor PLR)
6. pracovní skupina *Dějiny a metodologické problémy marxisticko-leninské sociologie* (koordinátor SSSR)
podskupina:
Ukazatele sociálního rozvoje socialistické společnosti (koordinátor SSSR)
7. pracovní skupina *Demografické procesy v socialistické společnosti* (koordinátor BLR)
podskupina:
Rodina a procesy reprodukce obyvatelstva v socialistické společnosti (koordinátor SSSR).

Na základě návrhů předsedy komise a vedoucích jednotlivých pracovních skupin byl posouzen a odsouhlasen plán práce komise na léta 1986–1990, včetně vědecko-organizačních opatření týkajících se především zasedání komise a jejích skupin v příští výzkumné pětiletce.

Byly zformulovány a odsouhlaseny základní principy práce komise, včetně principů vydavatelské činnosti.

Jeden den zasedání byl věnován problematice *systému ukazatelů socialistického životního způsobu*. S referáty k tomuto tématu vystoupili: prof. Dobrijanov, V. Topalova a A. Atanasov (BLR), D. Rentsch (NDR), prof. S. Widerszpiel a Z. Sufin (PLR), prof. I. Dragan, prof. S. Kosta a I. Giordjanu (RSR) a prof. V. N. Ivanov (SSSR). Bohatá diskuse ukázala bohatost přístupů a zdůraznila význam tvorby a zdokonalování systému sociálních ukazatelů životního způsobu pro rozvoj poznání sociálního rozvoje společnosti.

Účastníci zasedání přijali pozvání Maďarské akademie věd, aby příští zasedání komise se konalo v MLR v první polovině roku 1987 s programem diskuse *problémy sociální mobility v socialistické společnosti*.

Desáté jubilejní zasedání problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí *Sociální procesy v socialistické společnosti*, které se konalo v příznivých podmínkách soudružské spolupráce, znovu potvrdilo mimořádný význam mezinárodní dělby a kooperace práce v oblasti sociologie. Jak zdůrazňovali již klasické marxismu-leninismu, kooperace práce není prostým součtem, ale mnohonásobným znásobením lidských sil, vedoucím k vysokému výslednému efektu. Deseťletá činnost problémové komise to plně potvrdila. Široká výměna znalostí a zkušeností umožnila vydat řadu kolektivních publikací a srovnávacích studií, které se stávají základem celkového zaměření a rozvoje vědecké práce v každé jednotlivé socialistické zemi budující vyspělou socialistickou společnost.

František Kutta

Seminář sekce marxistické sociologické teorie

Ve dnech 20.–22. 5. 1985 se v Kosově Hoře konal seminář sekce marxistické sociologické teorie programově orientovaný k otázkám *vztahu historického materialismu a marxisticko-leninské sociologie*. Téma patří k oněm klasickým a zřejmě věčným. Ukázalo se však, že může být plodným východiskem pro teoretickou diskusi, zvláště je-li vedena k řešení nikoli kompetenčních, nýbrž věčných teoreticko-metodologických problémů. Jednání poukázalo na řadu problémových okruhů, v nichž se vztah filozofie a sociologie realizuje, a proto je při jejich řešení nezbytné usilovat o těsnější sepětí obou disciplín. Ti, kdo od semináře neočekávali definitivní rozetnutí problému různých koncepcí předmětu sociologie, jistě nebyli zklamáni.

Na programu byly čtyři referáty a několik diskusních příspěvků. Jako první hovořil prof. K. Rychtařík (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha)

o předmětu marxisticko-leninské sociologie a vztahu sociologie a historického materialismu. Zdůraznil význam těchto otázek pro reálnou angažovanost sociologie. Provedl rekapitulaci vývoje názorů na předmět marxistické sociologie a zdůvodnil pojetí sociologie jako nejobecnější nefilozofické speciální vědy, odlišné svým předmětem i metodou od historického materialismu. Podrobněji se zabýval jejími filozofickými a nefilozofickými aspekty. Připomněl primárně metodologický význam filozofie i potřebu rozvíjet sociologickou teorii zejména s ohledem na problematiku operacionalizace. V závěru se pak věnoval některým otázkám obsahu sociologické teorie.

V diskusi k referátu zdůraznila D. Alijevová (filozofická fakulta UK, Bratislava) problém nefilozofického pojetí pojmů a ukázala, že vzhledem k tomu, že v soudobé sociologii existuje celá řada konstrukcí a modelů, není operacionalizace jediným metodologickým problémem. Také E. Urbánek osvětlil variabilitu konceptuálních zdrojů sociologie. Prof. Rychtařík pak naznačil význam hierarchie metodologických otázek.

Referát E. Urbánka (filozofická fakulta UK, Praha) nesl název *Filozofie a předmět sociologie*. Ukázal možnosti určení předmětu z hlediska vzniku a existence oboru, vyslovil se pro filozofickou definici předmětu. Dokumentoval, že sociologie se vyděluje z filozofie tím, že řeší úkoly, které filozofové řešit nemohou.

Diskuse k referátu se nesla v rovině dotazů zaměřených na problematiku míry objektivity sociálního, klasifikace sociálních vztahů a interdisciplinárních aspektů jejich zkoumání.

S referátem *Vztah marxisticko-leninské sociologie a vědeckého komunismu* vystoupil prof. M. Krpata (filozofická fakulta UK, Praha). Vyšel z rozlišení předmětu a objektu zkoumání, společenského a sociálního pohybu. Podal přehled definic vědeckého komunismu a naznačil rozdíly mezi širším a užším pojetím předmětu.

Referát prof. F. Zicha (Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha) *K otázce vztahu obecné sociologické teorie a historického materialismu* naznačil institucionální a historické aspekty otázky koncipování předmětu sociologie. Historický materialismus je chápán jako součást marxisticko-leninské sociologie, tvoří její teorii a je vlastně průnikem obou disciplín. Klíčovou otázkou je jeho přenos do nižších rovin ve spojení s hierarchií teoretických a metodologických rovin. Autor naznačil problém převahy gnozeologické stránky definic předmětu a zabýval se úlohou sociálních zákonitostí a společenského v užším smyslu. Sociologie musí najít funkční zúžení předmětu. Pomocí schématu pak vymezil předmět sociologie v rámci celého komplexu marxismu-leninismu; dynamiku své koncepce zvýraznil akcentem na zkoumání zprostředkujícího článku, na zkoumání sociální struktury a jejích funkčních aspektů.

Na referáty navázaly diskusní příspěvky. D. Alijevová podtrhla význam otázky předmětu a postulovala nutnost tvorby vlastní obecné teorie. Ukázala difference v pojetí všeobecného. Komentovala probíhající diskuse o předmětu a v závěru naznačila možnosti horizontálního členění v rámci analýzy marxistické sociální teorie.

R. Kopsová (Ústav filozofie a sociologie SAV, Bratislava) se věnovala problému kontinuity v marxistickém sociologickém myšlení. Zachytila uzlové body diskusí mezi marxistickými sociology, otevřela otázku trojúhelníkového členění předmětu. Zdůraznila programovou funkci historického materialismu.

Diskuse se poté obrátila ke specifickým otázkám. P. Dvořák (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) načrtl stanovisko ke vztahu historického materialismu a obecné sociologické teorie z hlediska oborových disciplín. J. Slunéčková (právnícká fakulta UK, Praha) se zabývala dialektikou sociálních vztahů a uvedla příklady budování a rozvoje právní vědy.

V metodologicky orientovaném závěru diskuse vystoupili s příspěvky H. Jeřábek (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) a L. Vacek (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha). První z nich řešil problematiku vztahu materialistické dialektiky a sociologické metodologie v rovině interpretace Leninových prvků dialektiky. Druhý v příspěvku *Některé otázky determinismu a sociologie* proponoval komplexní pojetí determinismu, které schematicky naznačil. Zaujal stanovisko, že podstata sociální je ve vědomí. Navrhl pojmut výzkum veřejného mínění jako opiniologii. Jeho příspěvek vyvolal několik kritických připomínek.

Souběžně se seminářem se sešel výbor sekce a plenární zasedání sekce. Pozitivně byla hodnocena rostoucí aktivita a formulovány konkrétní náměty pro příští akce. Výbor sekce dostal ve volbách důvěru i pro další období. Seminář potvrdil, že řešení zásadních teoretických a metodologických otázek oboru přitahuje svůj okruh zájemců a že je v silách sekce rozvíjet užitečný dialog o širokém spektru problémů. Diskuse přispěla k osvětlení a sblížení stanovisek ve vztahu k hlavnímu tématu semináře. Třebaže výsledky jednání není možno přeceňovat, nepochybně otevřely řadu

věcných otázek, na jejichž řešení závisí praktická angažovanost marxistické sociologie.

Jiří Buriánek

Sociologové o závěrečné zprávě

Dvě sekce Československé sociologické společnosti ČSAV — sociologie veřejného mínění a metod a technik sociologického výzkumu — spojily své síly a připravily seminář na téma orientované k výsledné stránce sociologického procesu — závěrečné zprávě z výzkumu.

Téma je velmi široké a zahrnuje několik okruhů. Především jde o funkci a význam závěrečné zprávy v průběhu sociologického výzkumu. Diskusní jsou i různé typy a druhy závěrečných zpráv, které se úzce váží na potřeby zadavatele, respektive uživatele výzkumu. Důležitá je samozřejmě konkrétní obsahová náplň závěrečné zprávy a volba její struktury. Ta se váže na vhodný výběr a dodržování určitých zásad a pravidel zpracování (například při popisu metody a organizace výzkumu). V závěrečné zprávě vystupuje nejvíce do popředí kvalitativní úroveň interpretace dat. Svou roli sehrávájí někdy i takové složky práce sociologa, jako je úroveň grafické a jazykové úpravy textu, výběr a použití názorné prezentace dat, včetně využití výsledků matematicko-statistického zpracování. Nezbytnou součástí závěrečné zprávy by měla být precizní formulace závěrů v souvislosti s potřebami zadavatele a někdy opomíjený návrh sociotechnických doporučení. Závěrečná zpráva se stává „vizitkou“ práce sociologa vůči zadavateli, uživateli i široké odborné a laické veřejnosti. Věčná otázka, jak kvalitně připravit závěrečnou zprávu „trápit“ nejen začínající, ale i mnohé renomované sociology.

Není proto divu, že zájem o seminář byl mimořádný. A tak se ve dnech 18. a 19. dubna 1985 sjelo do Domu vědeckých pracovníků ČSAV v Liblicích u Mělníka téměř 80 účastníků ze 43 pracovišť celé naší republiky. Velkou pozornost projevili podnikoví sociologové; tvořili téměř polovinu účastníků. Význam semináře podpořila i účast hosta Československé sociologické společnosti ČSAV, vědeckého tajemníka Sociologické asociace AV SSSR V. S. Borovíka, který ve svém vystoupení informoval o struktuře a zaměření některých sociologických institucí v SSSR.

V průběhu jednání se mimo vstupního a závěrečného slova předsedy sekce sociologie veřejného mínění L. Vacka z Ústavu pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu a úvodního referátu předsedy sekce metod a technik sociologického výzkumu R. Fraňka z Ústavu marxismu-leninismu ČVUT vystřídal 17 diskutujících.

Souhrnné zamyšlení nad problematikou vztahující se k závěrečné zprávě přednesl v úvodním vystoupení R. Fraňek. Zmínil se o diskusi ke kvalitě výzkumných zpráv, která se objevila na stránkách časopisu *Sociológia* 1/85. Připomenul, že závěrečné zprávy mají zobecňovat záměr výzkumu a jeho výsledky pro praxi. Výzkumník by měl proto usilovat nejen o postižení širších společenských faktů souvisejících s tématem „jeho“ výzkumu, ale i o uchopení dalších odborných souvislostí. To znamená využít komparace s jinými výzkumy stejné nebo obdobné tematiky a interdisciplinárního přístupu, tj. konfrontace zjištěných jevů s výsledky bádání jiných disciplín. Cílem práce sociologa je a bude přinést v závěrečné zprávě „něco“ nového, něco, co by mohlo přispět ke kvalitativní změně dané reality. Přes různý stupeň novosti pohledu se však v závěrečných zprávách vyskytují nedostatky, které snižují jejich kvalitu. Patří k nim například nejednoznačnost terminologie (používání nových pojmů a termínů) nebo nedostatečná orientace na zjišťování kauzálních závislostí (většinou se operuje jen se závislostmi korelačními). V závěrečných zprávách se málokdy uvádějí problémy či otázky, které se nepodařilo prozkoumat, a naznačuje se další vývoj zkoumaného jevu. Pro účely praxe je nutné více využívat komparace: ať už časových (vývojových) řad, postihujících dynamiku zkoumaného společenského jevu za určité období, či obdobných výzkumů prováděných shodnou metodikou, anebo komparací teoretických a empirických zobecnění sociálních jevů.

Diskusní příspěvky většinou navazovaly na úvodní referát. Zhruba je lze rozdělit do *tří skupin* či lépe řečeno do tří různých zaměření. Do první skupiny spadají příspěvky týkající se tvorby závěrečné zprávy a výměny zkušeností z použití různých nástrojů, ať už datových či výrazových. Do druhé skupiny lze zařadit diskusi zaměřenou na vztah výzkumníka a zadavatele (uživatele) v procesu sociologického výzkumu a na otázky vyplývající z této spolupráce. Třetí skupina pak informuje o trendu, který znamená posun od jednoduchého empirického prezentování výsledků